

Kutatói pályára felkészítő akadémiai ismeretek modul

Környezetgazdálkodás Modellezés, mint módszer bemutatása

KÖRNYEZETGAZDÁLKODÁSI AGRÁRMÉRNÖK MSC

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

A talaj szerepe a talaj-növény- légkör rendszerben

25. lecke

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

A talaj vízforgalma

- A talajon adott időszakban átáramló víz mennyiségét értjük talajvízforgalom alatt.
- A talajvízháztartási típusok a talajvízmérleg alapján kerültek kialakításra.
- A vízmérleg a talaj adott térfogatába érkező és az onnan eltávozó vízmennyiség, valamint a talaj indulási vízkészletében bekövetkezett változás eredményeként írható fel:

$$VK = V_{cs} + V_{\ddot{o}} + V_{kap} + V_{inf} + VK_i - V_e - V_t - V_{outf}$$

ahol VK : talajvízkészlet a vizsgálati időszak végén (mm)

V_{cs} : csapadék (mm)

$V_{\ddot{o}}$: öntözővíz (mm)

V_{kap} : talajvízbőli kapilláris víztranszport (mm)

V_{inf} : felszíni és felszínalatti vízbetáplálás (mm)

V_{ki} : talajvízkészlet a vizsgálati időszak kezdetén (mm)

V_e : talajvízpárolgás (mm)

V_t : növényi vízfelvétel (mm)

V_{outf} : felszíni és felszínalatti vízfolyás (mm)

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

- A talaj vízmérlegét alakító részfolyamatok sebessége, intenzitása is jelentős és meghatározó a növények víz és tápanyagellátásában.
- A víz és tápanyagtranszport folyamatok hajtóereje a talajnedvesség potenciálkülönbsége.
- A talajban végbemenő lamináris (örvénymentes) vízáramlást a Darcy törvény Richards által általánosított, telítetlen áramlási egyenlete írja le:

$$q_{\text{viz}} = -k_{\text{viz}} \left(\frac{\partial \psi}{\partial z} - 1 \right) - D_p \frac{\partial c_p}{\partial z}$$

ahol: ψ : vízpoteenciál (cm)

k_{viz} : vízvezető képesség ($\text{cm} \times \text{s}^{-1}$)

c_p : a talajlevegő páratartalma

q_{viz} : vízáram intenzitás ($\text{cm} \times \text{s}^{-1}$)

D_p : a talajpára diffúziós együtthatója

z : távolság (cm)

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

A talaj vízvezetőképessége

- A talajban a vízáramlás sebességét a nedvességpotenciál gradiens nagysága és a talaj vízvezető képessége határozza meg.
- A vízvezető képesség függvény felírható talajban lévő vízmennyiség vagy a vízpotenciál függvényeként is.
- Mindkét esetben a vízvezető képesség a vízmennyiség – a víztelítettség – irányában növekvő értékű.
- A függvény felső korlátját a talaj teljes pórusteret kitöltő – kétfázisú – állapot vízvezető képesség értéke jelenti, amelyet K_s -nek jelölnék.
- Mértkegysége sebesség dimenziójú: m/nap.

A vízvezető képesség becslése

- A talaj víztartó képesség függvényéből a van Genuchten-Mualem módszer szerint becsülhető a vízvezető képesség függvény.
- A módszer alkalmazásához a telítési vízvezető képesség érték (K_s) eredeti szerkezetű talajmintán történő meghatározása szükséges.

A talaj-növény-légkör rendszer modellezése

- A talaj-növény-légkör rendszer egyes alrendszerain belül és alrendszerai között anyag- és energiaáramlás megy végbe.
- Az energiaáramlás módja és eredménye is jellemző a rendszerre.
- A légáramlás anyagszállítása csapadékeseményként, porfelhőként, a légáram szélként, a levegővel szállított hőmérséklet hőáramként, stb. ismert.

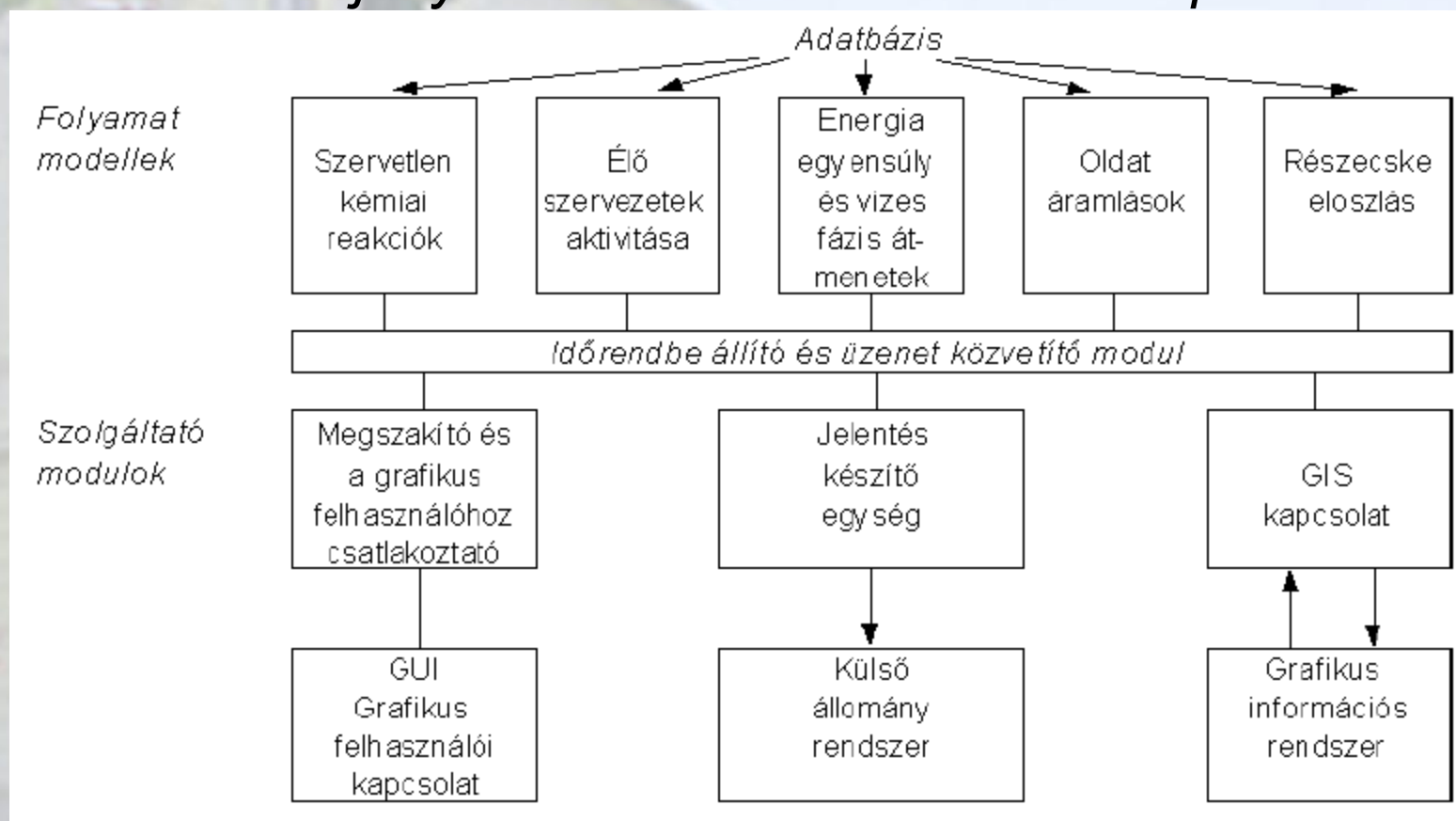

- A talajban végbemenő anyagmozgások eredménye a talajfejlődés és a talajtípusok kialakulása, a talajféleségre jellemző víz- és tápanyagforgalom pedig a talaj termőhely jellegének kialakításában vagy mezőgazdasági termőképességében nyer jelentőséget.
- A növényi anyagcsere-folyamatok a növény egyedfejlődésével és termésmennyiségével összefüggésben szerepelnek.
- A növény a talaj és a légkör közötti anyagforgalom meghatározó közegeként jelenik meg, ezért a talajfolyamat modellek hangsúlyos részét képezi.

Példa a talajfolyamat modell szerkezeti felépítésére

A számítógépes matematikai modellek csoportosítása

1. Determinisztikus a) Mechanisztikus b) Működési (funkcionális)	(általában sebesség paraméterekkel) (általában kapacitív paraméterekkel)
2. Sztochasztikus a) Mechanisztikus b) Nem-mechanisztikus	(véletlenszerűen kiválasztott eloszlási paraméterek) (sűrűségfüggvény paraméterek)
Más szempontú felosztási lehetőségek: Cél, Összettség (komplexitás), Rugalmasság (flexibilitás), Átvihetőség (transzferabilitás)	Kvalitatív vagy kvantitatív jelleg Hierarchikus felépítés szerint Információs szintek szerint
Addiscott és Wagenet (1985), Hoosebeek és Bryant (1992) nyomán	

Skála	Lépték	Modell főlelőg	Mérési és becslési eljárások
i+6	világ (Föld)	konceptuális	távérzékelés, éghajlat
i+5	kontinens	konceptuális	távérzékelés, éghajlat
i+4	ország, állam, tartomány	statisztikai modellek	légifotózás
i+3	talaj-régió (összekapcsolt vízgyűjtők)	hidrológiai modellek tömegyensúly modellek (valószínűségi, statisztikus determinisztikus/ működési modellek)	geohidrológiai technikák fuzzy clustering
i+2	katéna, vízgyűjtő	vízgyűjtő modellek megosztott, vagy statisztikus hidrológiai modellek (determinisztikus és sztochasztikus vegyes modellek)	geostatisztika, geohidrológiai technikák (hidrográf, vízkémia)
i+1	polipeton (tábla)	két- és háromdimenziós oldalirányú áramlások (determinisztikus / működési modellek)	TDR, GPR, geostatisztika
i	pedon	tömegáramlás modellek ismert változatosságú (i -1) modellek (determinisztikus/ működést leíró modellek)	TDR, neutron-szonda
i-1	talajszelvény, réteg	egy- és két dimenziós determinisztikus kimosódási modellek; mintázat felismerés (determinisztikus / működést leíró modellek)	tenziométerek, ellenállás blokkok
i-2	másodlagos szerkezeti elemek (pedek, aggregátumok)	megkerülő áramlás (bypass flow) makropórusok	vékonyréteg metszet, festési eljárás, üvegszálas optika, CT
i-3	matrix szerkezet (szemcsekölcsönhatások)	áramlások a talajmatrixban (determinisztikus / működési)	vékonyréteg technika térbeliség, NMR
i-4	molekuláris kapcsolatok (pórus/ szemcse)	elektrokémiai modellezés (determinisztikus/ működési)	elektronmikroszkópos technika oldatkémia

A víz- és oldatmozgás modellezési léptékei, a modellek típusai és az alkalmazott mérési és becslési módszerei

GPR = ground penetrating radar (talajnedvességmérési eljárás)
TDR = time domain reflectometry (talajnedvességmérési eljárás)
CT = computer-assisted tomography (felületelemző eljárás)
NMR = nuclear magnetic resonance (hidrogénatom mennyiségét mérő eljárás)

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

MODELLEK ÉS MODELL EREDMÉNYEK MINŐSÍTÉSE

- Annak megítélése, hogy a valóságos történéseket közelítően és egyszerűsített módon leíró számítógépes modellek szimulációs eredményei mennyire tekinthetők a modellezett rendszer valóságos válaszának, a modellezés lényeges kérdései közé tartozik.

A talaj-növény-légkör rendszer modellezése

26. lecke

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

- A mért adatok és a modell eredmények közti különbségek kifejezésének egyik lehetséges módja a mért és szimulált értékek páronként vett korrelációja, a másik pedig azok átlagos eltérése (M).

$$M = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (y_i - x_i)$$

ahol

y_i : az i -edik mért érték,

x_i : pedig az i -edik szimulációs érték,

N : a mért és a szimulált értékpárok száma

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

- Amennyiben az $(y_i - x_i)$ különbségek legalább 90 %-a kisebb, mint egy szakmailag megállapított elfogadható érték, teljesülése esetén a szimuláció megfelelőnek értékelhető.
- További lehetőséget jelent a szimuláció jóságának megállapítására az un. reziduális hiba elemzése, amikor is az eltérés hibanégyzet-összegét a teljes mérési hibanégyzet-összeghez hasonlítják.

- Amennyiben kellő ismétlésszámú mért adat áll rendelkezésre a Student-féle t-próba segítségével ellenőrizhető, hogy a szimuláció hibája a mérési hibánál kisebb-e:

$$t = (\bar{y} - x) / SE = \bar{d} / SE$$

ahol: \bar{y} : a mért értékek átlaga,

\bar{d} : a szimulált és a mért átlag értékek közötti eltérés (átlagos eltérés),

SE : a mérés standard hibája

- Megjegyzendő, hogy a t-próba csupán kellő számú ismétléssel mért minta esetében alkalmazható, amikor is a minta szabadságfoka kellően nagy.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

Termésszimulációs modellek

- A természetes talaj-növény, vagyis ökológiai rendszerekhez képest a mezőgazdasági, kertészeti növénytermesztési rendszerek hasonlóan bonyolult anyag- és energiaforgalmúak, de sok tekintetben eltérő és jellemzően mesterségesen fenntartott formációk.
- Ennek ellenére a mezőgazdasági táblák növényzete éppúgy, mint a gyümölcsösök, szőlőültetvények, kertészetek, vagy a zöldséges kertek bonyolult rendszert alkotnak.
- Valamennyi mezőgazdasági növénytermesztő rendszer alapvető célja a növényi produkció létrehozása.

- A termésszimuláció modellek kidolgozásának gyakorlati célja éppen a növényi genotípus, a környezeti tényezők és gazdálkodási módok kölcsönhatása lehetséges és valószínű eredményének, a természeti kívánt növényfajta fejlődésének, biomassza növekedésének és várható termésmennyiségének a tanulmányozhatósága.
- A termésszimulációs modellek bonyolultságukat tekintve különbözőek. Az un. működési modellek a leegyszerűsített formát képviselik, míg a mechanisztikus modellek a növény és környezete kölcsönhatását az aktuális ismeretek szintjén tárgyalják.

- A termés-modellekben általában egy vagy két stressztényező szerepel azzal a feltételezéssel, hogy a többi stressztényező nem fordul elő vagy nem hat a termésképződésre. A termésmodellek négy típusát különíthetjük el a hatótényezők szerint:
 1. típus: A növekedési sebesség csak a fejlődési állapottól (fenofázis viszonyok) és az időjárástól (elsősorban a napsugárzástól és hőmérséklettől) függ, a termőhelynek nincs víz- és tápanyaghiánya.
 2. típus: A növekedési sebességet csak a vízellátottság (felvehetőség) limitálja, legalább a növekedési ciklus egy részében, az 1. típus időjárási tényezői és optimális tápanyagellátás mellett.

3. típus: A növekedési sebességet nitrogénhiány limitálja legalább a növekedési ciklus egy részében, míg a továbbiakban korlátozhatja a vízhiány, illetve a kedvezőtlen időjárás is.
4. típus: A növekedési sebességet stressztényezők, tápanyaghiány (pl. elégtelen foszforellátottság vagy más tápanyag hiánya), valamint egyéb károsító tényezők is alakítják legalább a növekedési ciklus egy részében.

A termés-szimulációs modellek a modellépítő, illetve használó célja szerint alkalmazhatók, pl. a tápanyagellátás megtervezésére, vagy egyéb célokra is. Így például használják őket:

- eddig nem művelt terület termőképességének becslésére (CERES, MACROS, EUROACCESS);
- új fajta adaptációjának becslésére (MACROS);
- a klímaváltozás hatásainak felmérésére (CERES, EUROACCESS, SOILN);

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg

- gazdasági, vagy egyéb célú termés-előrejelzésre (CERES, EPIC, EUROACCESS, SOILN);
- új agrotechnikai eljárások (öntözési, műtrágyázási változatok) hatásainak felmérésére (CERES, EPIC, EUROACCESS, MACROS, SOILN);
- a talaj szerkezetromlás hatásának elemzésére (EPIC, SOILN);
- az erózió, a rovarkárok, a gyomosodás, a betegségek káros hatásainak becslésére (EPIBLAST, WEEDSIM);
- energiaerdők hozamfelmérésére (SOIL; SOILN);
- nemesítési programokban;
- profit optimalizáló modellel kapcsolva gazdaságossági analízisekben.

Debrecen Egyetem
Mezőgazdaság- Élelmiszertudományi és
Környezetgazdálkodási Kar

Pannon Egyetem
Georgikon Kar

Köszönöm a figyelmet!

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg